

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שביעי - שמיני

ברכת המזון

סוגיה יח: הזכרת המועד, כשאכל במועד ומברך לאחר

המועד

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה יח: הזכרת המועד, כשאכל במועד ומברך לאחר המועד

***

רקע

להשלמת חיוב הזכרת המועד בברכת המועד, נעסוק בסוגיה שאין לה מקור מפורש בגמ', והיא אם חיוב הזכרת המועד תלוי בזמן הסעודה או בזמן הברכה.

מקורות

א. תוספתא פ"ה הל' ג-ד [שים לב להזכרת שבת בברכת המזון]

ב. שו"ת הרא"ש כלל כב סי' ו

הגהות מיימוניות הל' מגילה פ"ב הי"ד אות א

שו"ת מהרי"ל סי' נו

ג. שו"ע סי' קפח סע' י, ומשנה ברורה ס"ק לב-לג

[שו"ע סי' רעא סע' ו, ומשנה ברורה ס"ק כט-ל; שו"ע סי' תרצה סע' ג, ומשנה ברורה ס"ק טז-יז]

שו"ת הרא"ש כלל כב סימן ו

ששאלת: מי שהתחיל לאכול בשבת סמוך לחשיכה וחשכה לו קודם גמר סעודתו, אם יזכיר של שבת בברכת המזון, כיון דעיקר הסעודה היתה בשבת.

דע, שאין לו להזכיר כלל של שבת בחול; מידי דהוה אתפלת המנחה של שבת, שאם לא התפלל אותה, מתפלל במוצאי שבת שתיים של חול; כי אין להזכיר של שבת בחול, אף על פי שנתחייב תפלה זו בשבת. וכן בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהם היום, דקאמר רבי יוסי: גמרו סעודתן, כוס ראשון אומרים עליו ברכת המזון, שני אומרים עליו קידוש היום. בתוספתא דברכות שונה בדברי רבי יוסי: ומזכיר של שבת בברכת המזון; אף על גב דסעודת חול היתה, כיון דמברך בשבת צריך להזכיר של שבת. הכא נמי, אף על גב דסעודת שבת היתה, כיון דמברך בחול לא יזכיר של שבת. אשר בן הר"ר יחיאל זצ"ל.

שו"ת מהרי"ל סימן נו

[עוד שאל] במיימוני [הגהות מיימוני פ"ב דמגילה הי"ד אות א'], כתוב וז"ל: מיהו [אם] משהה סעודתו עד הלילה [צריך] [אומר מהר"ם שצריך] לברך על הנסים כדאשכחן דרב צלי של שבת במוצאי שבת [עכ"ל]. וקשה לי, הא קיימא לן מי שלא התפלל בשבת במנחה יתפלל במוצאי שבת [שתיים של חול]. תשובה: ואם משכה סעודה עד הלילה, דבמיימוני כתוב דמברך בברכת המזון על הנסים, וקשה [לך] דמי שלא התפלל בשבת במנחה דמתפלל במוצאי שבת ב' של חול, לא דמי כלל, (התם) [דהתם] טעמא מנחה עברה, ותפלת מנחה יש לה זמן קבוע, וכיון (דזמן) [דהזמן] עבר ולא התפלל [מתפלל] במוצאי שבת אלא לתשלומין, ושני התפלות הם תפלת ערבית היאך יתפלל של שבת ודינו להבדיל בראשונה ושניה לתשלומין, דודאי שעת מנחה ליתא דכבר עברה וערבית אינה במוצאי שבת אלא של חול, אבל ברכת המזון אחי על סעודה שסעד בשבת, וכיון דאכתי לא צלי ערבית של חול צריך להזכיר מעין המאורע בברכת המזון. וכן מנהג פשוט [במדינת] בני ח'ת [להתפלל]

[להזכיר] על הנסים בכהאי גוונא. וכן במוצאי שבתות (כשנמשכו) [כשנמשכה] [סעודה]. אמנם יש תשובת הרא"ש [שו"ת הרא"ש כלל כ"ב סי' ו'] דקיימא (כוותיה) [כוותיך], שאין להזכיר מעין המאורע בלילה מוצאי היום אפילו התחיל מבעוד יום.

הסבר הסוגיה

אורחין שהיו מסובין אצל בעל הבית וקדש עליהן היום, ועקרו עם חשיכה לבית המדרש, חזרו ומזגו להם את הכוס... ראשון מברך עליו ברכת המזון מזכיר של שבת בברכת המזון, והשני אומר עליו קדושת היום. [תוספתא פ"ה הל' ג-ד]

נחלקו הראשונים בדינה של סעודה שתחילתה במועד וברכתה לאחר המועד. הרא"ש [כלל כ"ב סי' ו'] סובר, שהזכרת המועד תלויה בזמן הברכה ולא בזמן הסעודה. כיוון שאומר "כי יום זה גדול וקדוש הוא לפניך, לשבות בו", ו"ביום חג... הזה" - ניתן לומר הזכרה זו רק בשעה שהאמירה תואמת את הזמן הנוכחי.

הרא"ש מביא שתי ראיות לדבריו: א. מדיני תפילת תשלומין. כשם שהמשלים תפילת שבת במוצאי שבת, מתפלל תפילת תשלומין בנוסח של תפילת חול [גמ' כו:], כך המברך ברכת המזון של סעודת שבת במוצאי שבת, מברך ברכה של חול. ב. מהתוספתא [פ"ה הל' ד] האומרת, שהמברך בשבת על סעודה שאכל בערב שבת מזכיר שבת בברכת המזון - מוכח שהזכרת המועד תלויה בזמן הברכה.

ההגהות מיימוניות חולק על הרא"ש, ופוסק שהמברך ברכת המזון במוצאי פורים אומר "על הניסים" בברכת המזון, "כדאשכחן דרב צלי של שבת במוצאי שבת" [כנראה כוונתו: "דרב צלי של שבת בערב שבת" (כז:)].

המהרי"ל [שו"ת סי' נו'] פוסק כהגהות מיימוניות, ודוחה את ראיית הרא"ש מתפילת תשלומין. מסביר המהרי"ל, שדין ברכת המזון שונה מדין תפילת תשלומין. בתשלומין של מנחה במוצאי שבת הוא אינו משלים את תפילת מנחה, שהרי זמנה של תפילת מנחה עבר. הוא משלים רק "תפילת רחמי" החסרה לו, והזמן של תפילה זו הוא מוצאי שבת, ולכן מתפלל תפילה של חול, אבל בברכת המזון הוא מברך את ברכת הסעודה, ולכן הוא חייב בברכה המתאימה לזמן הסעודה.

נראה להסביר, שהראשונים נחלקו בהבנת מהות חובת ההזכרה בברכת המזון. הרא"ש סובר שהחוב הוא דין בהלכות קדושת המועד, וההגהות מיימוניות והמהרי"ל סוברים שהחוב הוא דין בסעודה. לדעת הרא"ש החיוב הוא לציין את קדושת המועד, ולכן החיוב תלוי בזמן ההזכרה¹, לדעת ההגהות מיימוניות והמהרי"ל החיוב הוא להגדיר את הסעודה כסעודת מועד, ולכן החיוב תלוי בזמן הסעודה.

¹ מפאת הבנה זו לא קשה לרא"ש מהגמ' [כז:] האומרת שרב התפלל של שבת בערב שבת. יש חיוב להתפלל "תפילה של שבת" ואין חיוב לברך "ברכת המזון של שבת", ולכן תפילת שבת מחייבת להזכיר את המועד אפילו כשמתפלל בחול, ואילו ברכת המזון מחייבת להזכיר את המועד רק כשמברך במועד. הסבר זה סותר את הנאמר בסוגיה הקודמת שכולי עלמא מודים שיש חיוב לברך "ברכת המזון של שבת", וצריך עיון.

המהרי"ל אינו מתייחס לראיה של הרא"ש מהתוספתא, האומרת שהאוכל בחול ומברך בשבת מזכיר שבת בברכת המזון. ניתן להעלות שני כיוונים שונים לגבי יחסם של ההגהות מיימוניות והמהרי"ל לתוספתא:

א. התוספתא אינה נפסקת להלכה. כיוון שיש להם ראיה מהגמ', אין להתחשב בתוספתא הסותרת ראיה זו.

ב. התוספתא אינה סותרת את דעתם, כיוון שיש שתי הלכות בחיוב הזכרת המאורע בברכת המזון: 1. הגדרת הסעודה כסעודת מועד - ולכן החיוב תלוי בזמן הסעודה. 2. הזכרת קדושת המועד - ולכן החיוב תלוי גם בזמן האמירה.

לפי הכיוון הראשון הולכים תמיד לפי תחילת הסעודה, כשמתחיל בשבת ומברך בחול - אומר "רצה", וכשמתחיל בחול ומסיים בשבת - אינו אומר "רצה". לפי הכיוון השני, אומר "רצה" בשני המקרים. כשמתחיל בשבת ומברך בחול, אומר "רצה" כדי להגדיר את הסעודה כסעודת שבת, וכשמתחיל בחול ומברך בשבת, אומר "רצה" כדי להזכיר את קדושת המועד. כיוון ששני החיובים הללו שונים זה מזה יש ביניהם נפקא מינה לגבי שוכח להזכיר את המועד. הסועד בשבת ומברך בחול, צריך לחזור ולברך שנית [בכל מקרה שאם היה מברך בשבת היה צריך לחזור ולברך], ואילו הסועד בחול ומברך בשבת אינו צריך לחזור ולברך שנית.

עד כה עסקנו במקרה שכל הסעודה היתה ביום אחד והברכה היתה ביום אחר, נשאלת השאלה מה הדין כשהסעודה עצמה נמשכה מיום חול למועד. ניתן לומר שכיוון שהסעודה עצמה נמשכה במועד, הרי לכולי עלמא יש חיוב להזכיר את המועד בברכה, אך ניתן לומר שהגדרת הסעודה תלויה בתחילתה, וכשמתחיל בחול הרי הסעודה מוגדרת כסעודת חול, ואין חיוב להזכיר בה את המועד. נחלקו הפוסקים בדין זה ונרחיב בכך בפסק ההלכה.

סיכום

נחלקו הראשונים בדינה של סעודה שתחילתה במועד וברכתה לאחר המועד, וכנראה שמחלוקתם נובעת מהבנת חיוב הזכרת המועד בברכת המזון. הרא"ש סובר שחיוב הזכרת המועד הוא מדין קדושת המועד, ולכן לדעתו חיוב ההזכרה תלוי בזמנה של הברכה ולא בזמנה של הסעודה. ההגהות מיימוניות והמהרי"ל סוברים שחיוב הזכרת המועד הוא מפני החיוב להגדיר את הסעודה כסעודת המועד, ולכן החיוב תלוי בזמן הסעודה. ההגהות מיימוניות והמהרי"ל יכולים להודות שיש גם חיוב להזכיר את המועד מפאת קדושת המועד, ואם כך גם הסועד בחול ומברך במועד וגם הסועד במועד ומברך בחול חייבים להזכיר את המועד בברכה.

הלכה

השו"ע מתייחס לדין זה בשלושה מקומות. בהלכות ברכות המזון [סי' קפח סע' י] הוא פוסק: "היה אוכל ויצא שבת מזכיר של שבת בברכת המזון דאזלינן בתר התחלת הסעודה, והוא הדין לראש חודש וחנוכה". בהלכות שבת [סי' רעא סע' ו] הוא פוסק: "אם גמר סעודתו וקידש היום קודם שברך ברכת המזון... צריך להזכיר של שבת בברכת המזון". בהלכות

פורים [סי' תרצה סע' ג] הוא פוסק: "אם התחיל סעודתו ביום ומשכה עד הלילה אומר על הנסים, דבחר תחלת סעודה אזלינן; ויש מי שאומר שאין לאומרו". בהלכות ברכת המזון הוא פוסק כהגהות מיימוניות, בהלכות שבת הוא פוסק כרא"ש, ובהלכות פורים הוא מביא את שתי הדעות. המגן אברהם [סי' רע"א סק"ד] מפרש, שהשו"ע הסתפק אם לפסוק כרא"ש או כהגהות מיימוניות, ולכן הוא פוסק מספק להזכיר בשניהם [המגן אברהם (שם סק"ז) מסביר שהתוספתא עוסקת בזמן שאכל גם בחול וגם בשבת]. הט"ז [סי' קפ"ז סק"ז] מפרש ככיוון השני, שהתוספתא אינה סותרת את פסקו של ההגהות מיימוניות, ולכן השו"ע פוסק את שניהם. הרמ"א [סי' רע"א סע' ו] מסכים שהלכה כהגהות מיימוניות, אך לדעתו התוספתא סותרת שיטה זו, אינה נפסקת להלכה, ואינו מזכיר את המועד כשסעד בחול ובירך בשבת.

הפוסקים נחלקו בדינו של אדם האוכל חלק מסעודתו במועד וחלק ממנה בחול. מהב"ח [סי' קפ"ח סע' יב ד"ה וכתב בשלחן ערוך] משמע, שאם התחיל סעודתו בחול ואכל גם בשבת ובירך בשבת אינו צריך להזכיר את המועד בברכת המזון, שהתחלת הסעודה קובעת את חיוב ההזכרה [כך משמע גם מלשון השו"ע (ס"ע): "דאזלינן בתר התחלת הסעודה"]. המגן אברהם סובר, שאם אכל כזית במועד, בין בתחילת הסעודה ובין בסוף הסעודה, חייב להזכיר את המועד בברכה.

הפוסקים נחלקו גם בדינו של אדם שהתחיל סעודתו במועד אחד וסיימה במועד אחר. לדעת המגן אברהם [סק"ח] לא ניתן להזכיר את שתי ההזכרות, כיוון שיש כאן תרתי דסתרי. לפיכך צריך להכריע מהי ההזכרה העדיפה, ולהזכיר אותה בלבד. המגן אברהם פוסק שבראש חודש החל במוצאי שבת, אם אכל בשבת בלבד ומברך בראש חודש, מזכיר של שבת, שבת תחילת הסעודה אזלינן. אם אכל גם בשבת וגם בראש חודש, יזכיר רק של ראש חודש, כיוון שחיוב ההזכרה של ראש חודש מוסכם על כולם, וחיוב ההזכרה של שבת נתון במחלוקת הרא"ש וההגהות מיימוניות.

הט"ז [סק"ז] חולק, ולדעתו אין כאן תרתי דסתרי, ולכן בכל מקרה מזכיר גם שבת וגם ראש חודש.

המשנה ברורה [סקל"ג] מביא את שתי הדעות ואינו מכריע ביניהן.